

طراحی و تدوین مدل ارتقای تولیدات سینمای دفاع مقدس با رویکرد

نظریهٔ زمینه‌ای^۱

حبیب‌الله مازندرانی^۲، علی محمد مزیدی شرف‌آبادی^۳، سیدعلیرضا افشانی^۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۲/۲۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۳/۳۱

چکیده:

هدف این پژوهش، طراحی و تدوین مدل ارتقای تولیدات سینمای دفاع مقدس با استفاده از نظریهٔ زمینه‌ای (Grounded Theory) است که نظریهٔ داده‌بنیاد نیز می‌نامند. روش تحقیق، از نظر هدف، کاربردی و از نظر شیوهٔ اجرا، کیفی است. جامعهٔ آماری پژوهش را متخصصان حوزهٔ فیلم، تهیه‌کنندگان سینما، کارگردانان، کارشناسان و مدیران فرهنگی تشکیل می‌دهند و ۲۲ تن نیز براساس اشباع نظری انتخاب شده‌اند. ابزار گردآوری اطلاعات، مصاحبهٔ نیمه‌ساختاریافته است و تجزیه و تحلیل داده‌ها در سه مرحلهٔ کدگذاری باز، محوری و گزینشی انجام شده است. یافته‌ها نشان می‌دهند که برای بهبود وضعیت سینمای دفاع مقدس، باید بسترهایی را فراهم کرد که موجب افزایش تولیدات آن می‌شوند. این بسترها عبارتند از، حذف نگاه حاکمیتی از فیلمهای دفاع مقدس، تحکیم زیر ساخت های فنی در مراحل تولید این آثار، تقویت بودجه تولید و تامین پشتوانه پژوهشی برای نگارش فیلمنامه.

واژه‌های کلیدی: سینمای ایران، فیلم های دفاع مقدس، تولید فیلم، نظریه زمینه ای.

۱. این مقاله بر اساس نظر گروه دبیران و سردبیر فصلنامه، پژوهشی است.

۲. دانشجوی دکتری علوم ارتباطات، واحد میبد، دانشگاه آزاد اسلامی، میبد، ایران.

h.mazandarani40@gmail.com

۳. استادیار گروه علوم ارتباطات اجتماعی، واحد میبد، دانشگاه آزاد اسلامی، میبد، ایران (نویسنده مسئول).

mazidi@maybodiac.ac.ir

afshanalireza@yazd.ac.ir

۴. استاد جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران.

مقدمه و بیان مسئله

سینمای دفاع مقدس، بخشی از فیلم‌های سینمای ایران را دربرمی‌گیرد که از سال ۱۳۶۰ در سینمای ایران تولید شدند. دوران ۸ ساله دفاع مقدس، دورانی خاص و درخشان در تاریخ کشور ماست و بدون تردید، سینما یکی از موثرترین ابزارهای انتقال ارزش‌های مربوط به این دوران است. ویژگی ژانر دفاع مقدس، پرداختن به روایات رزمندگان، باورها و اعتقادات آنها براساس واقعیات بوده که به تدریج به اوج خود رسید و موجب ارتقای سطح کیفی سینمای دفاع مقدس شد. بررسی روند تاریخی سینمای دفاع مقدس نشان داد که این گونه سینمایی با توان بسیاری که از لحاظ محتوا و مضمون در خود دارد، قابلیت بازسازی نمایشی رویدادهای فراوانی را داشته است که به دلیل فقدان نگاه علمی و دانشگاهی، از حق تثبیت به‌عنوان سینمای ملی ایران بازمانده است (مکوندی و همکاران، ۱۳۹۶).

متأسفانه سینمای دفاع مقدس به دلیل بی‌برنامگی، به‌جای رشد و بالندگی، در مسیر افول حرکت کرده و طی سال‌های گذشته - به‌لحاظ کمی و کیفی - مسیر قهقرا را طی کرده است. وضعیت تولید فیلم‌های دفاع مقدس طی ۴ دهه پس از انقلاب، نشان می‌دهد که تولید آثار سینمایی و دفاع مقدس با افت و خیزهای فراوانی روبرو بوده است. آماري که نگارنده از درصد تولید فیلم‌های سینمایی دفاع مقدس - در مقایسه با کل تولیدات سینمایی بعد از انقلاب - به دست آورده، نشان‌دهنده آن است که فقط ۱۲٪ از حجم تولیدات سینمایی کشور به موضوع دفاع مقدس پرداخته‌اند و این درصد، هرچه از پایان جنگ دورتر می‌شویم، کم و کمتر می‌شود.

دوران هشت ساله دفاع مقدس و مقاومت رزمندگان اسلام در صحنه‌های نبرد، تداعی‌کننده یکی از زیباترین جلوه‌های تمدن بشر است که در آن، ایثار، گذشت، جهاد و شهادت، جلوه‌گر بود. این ویژگی‌های ارزشمند رفتاری، موجب شکل‌گیری فرهنگ دفاع مقدس شد. مقام معظم رهبری بارها در رهنمودهای خود، بهره‌برداری از فرهنگ دفاع مقدس را مورد تأکید قرار داده‌اند «اگر همین نصف روز حادثه کربلا در تاریخ ما در طول هزار و چهارصد سال چنین اثری به جا نهاده است، پس فرهنگ هشت ساله دفاع مقدس می‌تواند برای سال‌های متمادی، منشاء برکات زیادی باشد» (بیانات در دیدار مسئولان دفتر هنر و ادبیات مقاومت، ۱۳۷۰/۰۴/۲۵) و بارها نگرانی

خود را از غفلت در مسیر حفظ این فرهنگ ارزشمند اعلام کرده و به اصحاب فرهنگ هشدار داده‌اند که «ما یک‌هزارم آنچه را درباره این جنگ می‌باید تحقیق و موشکافی می‌کردیم، هنوز بیان نکرده‌ایم» (بیانات در دیدار جمعی از مدیران و فعالان فرهنگی دفاع مقدس، ۱۳۷۹/۷/۶).

با توجه به خلأ پژوهشی‌ای که در این حوزه احساس می‌شود، انجام پژوهشی با عنوان طراحی و تدوین مدل ارتقای تولیدات سینمای دفاع مقدس با رویکرد نظریه زمینه‌ای، ضروری به نظر می‌رسد.

هدف این پژوهش، طراحی و تدوین مدل ارتقای تولیدات سینمای دفاع مقدس با رویکرد نظریه زمینه‌ای است سؤال اصلی پژوهش نیز این است: آیا مدل مناسبی برای شناسایی و ارتقای کیفی تولیدات سینمای دفاع مقدس قابل طراحی است یا خیر؟

پیشینه تحقیق

یوسفی و حداد (۱۳۹۸) در مطالعه‌ای، رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر تقاضای سینمای دفاع مقدس در جوانان (مطالعه موردی مدرسه سینمایی حوزه هنری انقلاب اسلامی) را بررسی کردند. نتایج به‌دست‌آمده، عوامل مؤثر بر تقاضای سینمای دفاع مقدس را به سه طبقه «عوامل درونی فیلم»، «عوامل بیرونی فیلم» و «عوامل محیطی» تقسیم کرد. در مجموع، می‌توان بیان داشت که عوامل درونی، مؤثرترین عامل در تقاضای فیلم‌های دفاع مقدس هستند.

پیرداده بیرانوند، مرادخانی و حسینی مؤخر (۱۳۹۷) در مطالعه‌ای، به بررسی اقتباس‌های سینمایی از آثار ادبی دفاع مقدس (مطالعه موردی فیلم‌های: تویی که نمی‌شناختم، آتش در خرمن و شیار ۱۴۳) پرداختند. در اینجا با استفاده از روش تحلیلی-توصیفی سعی شده با مقایسه تفاوت‌ها و تشابهات فیلم‌های «تویی که نمی‌شناختم»، «آتش در خرمن» و «شیار ۱۴۳» که از روی کتاب‌های «دوکبوتر، دوپنجره، یک پرواز»، «ضریح چشم‌های تو»، «آتش در خرمن»، رمان «چشم سوم» و کتاب «اختر و روزهای تلواسه» اقتباس شده‌اند، نوع اقتباس و میزان وفاداری فیلم‌ها نسبت به این کتاب‌ها را مورد بررسی قرار دهیم تا بهترین اقتباس مشخص شود. بعد از بررسی فیلم‌های «تویی که نمی‌شناختم» و «آتش در خرمن»- که اقتباسی از کتاب‌های «دو کبوتر، دو پنجره، یک پرواز»، «ضریح چشم‌های تو» و «آتش در خرمن» هستند- می‌توان گفت به

علت اینکه تغییرات فیلم‌ها- نسبت به کتاب‌ها- در حد تغییر نام و چند مورد حذف و اضافه است، آن هم حذف و اضافاتی که در اصل داستان‌ها خلیلی وارد نمی‌کنند، اقتباس این فیلم‌ها از نوع اقتباس وفادارانه است. به علاوه، می‌توان گفت فیلم «شیار ۱۴۳» که اقتباسی از رمان «چشم سوم» و کتاب «اختر و روزهای تلواسه» است، دارای اقتباس آزاد است، زیرا فیلم‌نامه‌نویس در مکان، نام افراد، تعداد شخصیت‌ها، اجزای داستان، تغییراتی داده تا داستان مدنظر خود را با محوریت مسائل انسانی بیافریند.

محبتی، ملک‌ثابت و خدادادی (۱۳۹۷) در پژوهشی، مؤلفه‌های پایداری در فیلم‌نامه‌های سینمای دفاع مقدس را بررسی کردند. در این پژوهش، با مطالعه دقیق فیلم‌نامه‌های یادشده، نخست، مؤلفه‌های پایداری موجود در آنها شناسایی خواهد شد، سپس، میزان بازتاب هر یک از مؤلفه‌ها در فیلم‌نامه‌ها تعیین شده و نقاط قوت و ضعف داستانی و ادبی آنها بازنموده خواهد شد. در برخی موارد که فیلم‌نامه به صورت کتاب به چاپ نرسیده است، به مشاهده فیلم‌های تولیدشده پرداخته خواهد شد. هدف نخست این پژوهش، بررسی مؤلفه‌های پایداری در فیلم‌نامه‌های دفاع مقدس ابراهیم حاتمی‌کیا و رسول ملاقلی‌پور است، هدف دیگر، مقایسه نقاط قوت و ضعف ادبی و نگارشی فیلم‌نامه‌های دو فیلم‌نامه‌نویس، از جنبه مضمون، ساختار، عناصر داستان و... است و درنهایت، برجسته‌ترین همانندی‌ها و تفاوت‌های آثار دو فیلم‌نامه‌نویس یادشده- از منظر ادبیات پایداری- بررسی خواهد شد. نتایج این پژوهش می‌تواند برای دانشجویان رشته زبان و ادبیات فارسی، ادبیات پایداری، ادبیات نمایشی، پژوهشگران و هنرمندان علاقه‌مند به این حوزه و ناقدان ادبی مورد استفاده قرار گیرد.

پورالخاص و یحیایی (۱۳۹۷) در پژوهشی، بازنمایی اسطوره قهرمان مظلوم در روایت‌های داستانی سینمای جنگ تحمیلی، مطالعه موردی چهار فیلم‌نامه از چهار دهه سینمای ایران را مورد بررسی قرار دادند. در این مقاله، نگارندگان در پی ماهیت اسطوره امروزین قهرمان در سینمای جنگ تحمیلی بودند و به این نتیجه رسیدند که قهرمان فیلم‌های مورد مطالعه، قهرمانی توانمند نیست که بتواند برای مخاطبش به صورت الگو و اسطوره مطرح شود و اگر دو روی توانمندی و مظلومیت را داشته باشد، در فیلم‌نامه‌های مورد مطالعه در این مقاله، عنصر مظلومیت، خود را

بیشتر بروز می‌دهد و توانمندی، اگر نگوییم موجودیتی غایب داشته، همواره در پس پرده و در اندرونی محتوای داستان، جایگاهش را یافته است. با توجه به بررسی‌های انجام‌شده در زمینه تحقیقات پیشین، پژوهشی مرتبط با تولیدات سینمای دفاع مقدس که به طور خاص به ارتقای تولیدات سینمای دفاع مقدس بپردازد، یافته نشد.

چهارچوب نظری

با نگاهی به چهار دهه فعالیت‌های فرهنگی - به‌ویژه در حوزه سینمای دفاع مقدس - درمی‌یابیم که تاکنون، رویکردهای مختلفی در تولیدات سینمای دفاع مقدس وجود داشته است. هدف همه این رویکردها، بازیابی فرهنگ و ارزش‌های نهفته در دفاع مقدس و انتقال آن به نسل‌های آینده بوده است. اینک پس از سه دهه از پایان جنگ، لازم است این رویکردها، واکاوی شده و با آسیب‌شناسی دقیق، نقاط قوت و ضعف آنها بررسی شود.

- چرا سینمای دفاع مقدس با همه ارزش‌های معنوی و هنری خود باید تقویت شود؟
 - آیا سینمای دفاع مقدس توانسته است فرهنگ و ارزش‌های دفاع مقدس را به ظهور و بروز برساند؟
 - آیا رویکرد مدیران، فیلم‌سازان، مسئولان و سازمان‌های مختلف، پاسخگوی این رسالت مهم بوده است؟
- با یک بررسی اجمالی درمی‌یابیم که این رویکردها نتوانسته‌اند رسالتی را که سینما - به‌عنوان ابزاری فرهنگی - بر عهده داشته به انجام برسانند.
- رویکرد اول: رویکرد الهی، ارزشی و حماسی است که از بدو انقلاب، ظهور و بروز یافته است. با توجه به این رویکرد، درمی‌یابیم علت تغییر عنوان «جنگ» و تبدیل آن به عنوان «دفاع مقدس»، متأثر از این رویکرد بوده است.

البته در دوران پس از جنگ تحمیلی، جمعی از مدیران و مسئولان سازمان‌های مختلف فرهنگی و هنری از جمله شهید آوینی در توسعه این تفکر، سعی بسیاری داشته‌اند. ما از این رویکرد با عنوان «رویکرد فرهنگی ارزشی» که از بدو انقلاب و جنگ، شروع شده و تاکنون ادامه

داشته و فعال بوده، یاد می‌کنیم که البته این رویکرد، توانسته قشر وسیعی از جامعه دینی ایران اسلامی را با خود هماهنگ کرده و اثرگذار باشد.

رویکرد دیگر- که بسیاری از تولیدات سینمای دفاع مقدس و به‌ویژه تولیدات پس از جنگ را شامل می‌شود- رویکرد انتقادی یا نقادانه به موضوع جنگ است. در این رویکرد، فیلم‌ساز، سراغ معضلات و آسیب‌هایی می‌رود که زیر خاکسترها و غبارهای جنگ پنهان مانده و عمدتاً با پایان جنگ و کنار رفتن غبارها، دوربین سینما به سمت آنها تغییر جهت می‌دهد. در سینمای جهان، اغلب، این نوع از فیلم‌ها، ظاهری انسانی به خود می‌گیرند تا جنگ را به‌عنوان یک پدیده ضدانسانی، تقبیح کنند. اما در سینمای جنگی ایران، چنین رویکردی تقریباً در حد صفر بوده است و نگرش‌ها، بیش از آن که در پی محکومیت جنگ هشت ساله باشد، به‌دنبال نوعی آسیب‌شناسی مصائب جنگ است که این نیز، بیشتر اختصاص به زمانه پس از جنگ دارد (دانش، ۱۳۹۲).

برای دستیابی به خطوط اصلی سینمای دفاع مقدس، لازم است تعریف رهبر انقلاب از سه مفهوم هنر (و در اینجا سینما) که تعهد، دین و انقلابی بودن را در خود دارد، مورد توجه و تبیین قرار گیرد. در منظومه فکری رهبر معظم انقلاب اسلامی، این مفاهیم به‌مثابه دایره‌هایی متداخل و مرتبط با هم مورد توجه هستند. هر یک از این سه، اثرگذاری خاص خود را داشته و یک تولید سینمایی براساس مضمون، فرم و نحوه پرداخت، می‌تواند به‌صورت همزمان، متعهد، دینی و انقلابی یا هر یک از اینها باشد.

از جمله مصادیق مهم در سینمای انقلابی، بحث دفاع مقدس است که یکی از باشکوه‌ترین جلوه‌های مقاومت، پیروزی ملی و دستاورد معنوی یک ملت با همه زیبایی‌ها و جذابیت‌های نهفته در آن است: «ملتی در یک دفاع هشت ساله با همه وجود، به میدان آمد. جوانان به جبهه رفتند و از فداکاری در راه ارزشی که برای آنها داشت، استقبال کردند... مادران و پدران و همسران و فرزندان و کسانی که پشت جبهه، تلاش می‌کردند نیز، طور دیگری حماسه آفرینند (بیانات رهبری در دیدار جمعی از اصحاب فرهنگ و هنر، ۱/ ۵/ ۱۳۸۰).

در نگاه برآمده از مبانی دینی، حقیقت هنر و سینما، دارای منشاء الهی بوده و در مرحله جامعه‌سازی، پیشرفت و تعالی، دارای نقش اساسی است. بنابراین، از عنصری در حاشیه، خارج

شده و در «متن» قرار می‌گیرد. مقولاتی همچون: هنر متعهد، هنر دینی و هنر انقلابی از همین رهگذر و براساس چنین بینشی به ماهیت سینما، مطرح شده‌اند و مسئولیت هنرمند در برابر سایر انسان‌ها و ارزش‌های متعالی انسانی مورد توجه قرار می‌گیرد.

مبثتی بر همین شأنیت، سینما در روند جامعه‌سازی دینی، دارای اثرگذاری شده و ضرورت پرداختن به مضامین والا- ضمن برخورداری از فرم و قالب زیبا- به‌عنوان تعهد سینماگر- مطرح می‌شود.

موقعیت کلی جنگ تحمیلی در سینمای ایران

مهرزاد دانش، منتقد سینما (۱۳۹۲)، در مقاله خود، در تعریف موقعیت جنگ در سینمای ایران می‌نویسد:

در چهارچوب موقعیت، جنگ تحمیلی در سینمای ایران، پیکره‌ای سه قسمتی دارد: نخست، فیلم‌هایی که جنگ هشت‌ساله را دفاع از کشور انگاشته‌اند و صرفاً تهاجم عراق به خاک ایران را- به‌عنوان پدیده‌ای ضدملی- به‌عنوان سوژه، برگزیده‌اند. از همین رو، تفاوت چندانی بین این فیلم‌ها با فیلم‌های مثلاً مربوط به دفاع جوامع تحت تجاوز طی جنگ‌های اول و دوم جهانی به چشم نمی‌خورد.

دوم، فیلم‌هایی که جنگ تحمیلی را نه صرفاً در قالب تجاوز به خاک، بلکه در انگاره‌ای کلی‌تر، یعنی تجاوز به عقیده یک ملت (ملت در گفتمان دینی، نه در گفتمان ناسیونالیستی)، ارزیابی کرده‌اند. از این بُعد، حمله عراق به ایران، پیش از آن‌که بر مبنای توسعه‌طلبی ارضی عراق تفسیر شود، براساس توطئه‌ای برای شکست انقلاب و جمهوری اسلامی ایران و در نهایت، تفکر سیاست دینی تبیین می‌شود.

بنابراین، این جنگ، یک نبرد ایدئولوژیک بود و نه صرفاً ژئوپلیتیک. عمده آثار جمال شورجه یا آثار اولیه ابراهیم حاتمی‌کیا (فارغ از تفاوت در عمق نگاه)، در این حیطه جای می‌گیرند، چرا که جنگ را دارای یک هویت خاص می‌دانستند.

وضعیت تولید فیلم‌های دفاع مقدس در طول ۴ دهه

در این قسمت از پژوهش، شکل‌ها و نمودارهایی آمده است که نشان‌دهنده این موارد هستند: وضعیت تولید فیلم‌های دفاع مقدس در طول ۴ دهه متوالی، وضعیت تولید فیلم‌های دفاع مقدس در دولت‌های مختلف در طول ۴ دهه، مضامین فیلم‌های سینمایی دفاع مقدس. گفتنی است براساس پژوهش انجام‌شده توسط نگارنده، در طول ۴۰ سال پس از انقلاب اسلامی (سال‌های ۵۸-۹۷) تعداد ۲۲۰۰ فیلم سینمایی در کشور تولید شده که سهم سینمای دفاع مقدس، ۲۹۷ فیلم بوده است (مازندرانی، ۱۳۹۹)

جدول شماره ۱. فراوانی فیلم‌های دفاع مقدس

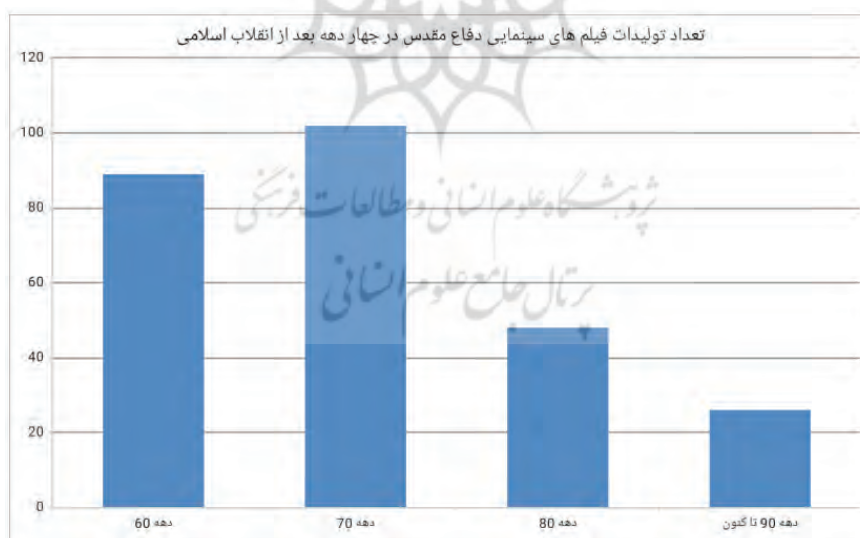
نسبت به کل تولیدات سینمای ایران طی سال‌های ۵۸ تا ۹۷

تعداد فیلم‌های دفاع مقدس	تعداد کل تولیدات سینما	سال	تعداد فیلم‌های دفاع مقدس	تعداد کل تولیدات سینما	سال
۵	۵۸	۸۱	۰	۳	۵۸
۱۰	۶۱	۸۲	۰	۱	۵۹
۶	۵۶	۸۳	۱	۲۰	۶۰
۲	۷۴	۸۴	۳	۸	۶۱
۸	۶۷	۸۵	۸	۲۴	۶۲
۳	۷۰	۸۶	۱۴	۳۲	۶۳
۵	۶۴	۸۷	۳	۳۲	۶۴
۳	۸۵	۸۸	۹	۳۲	۶۵
۱	۸۷	۸۹	۸	۳۶	۶۶
۳	۸۴	۹۰	۶	۵۲	۶۷
۷	۸۴	۹۱	۱۲	۴۲	۶۸
۴	۶۴	۹۲	۱۴	۶۰	۶۹
۳	۸۳	۹۳	۱۳	۴۸	۷۰

طراحی و تدوین مدل ارتقای تولیدات سینمای دفاع مقدس با رویکرد نظریه زمینهای ۱۳۷ ❖

سال	تعداد کل تولیدات سینما	تعداد فیلم‌های دفاع مقدس	سال	تعداد کل تولیدات سینما	تعداد فیلم‌های دفاع مقدس
۷۱	۵۰	۷	۹۴	۱۰۸	۲
۷۲	۷۰	۱۲	۹۵	۱۰۵	۹
۷۳	۶۱	۷	۹۶	۱۲۱	۸
۷۴	۶۳	۱۰	۹۷	۳۳	۱
۷۵	۴۶	۱۶			
۷۶	۵۸	۱۷			
۷۷	۳۹	۱۱			
۷۸	۴۸	۸			
۷۹	۵۰	۷			
۸۰	۶۲	۴			

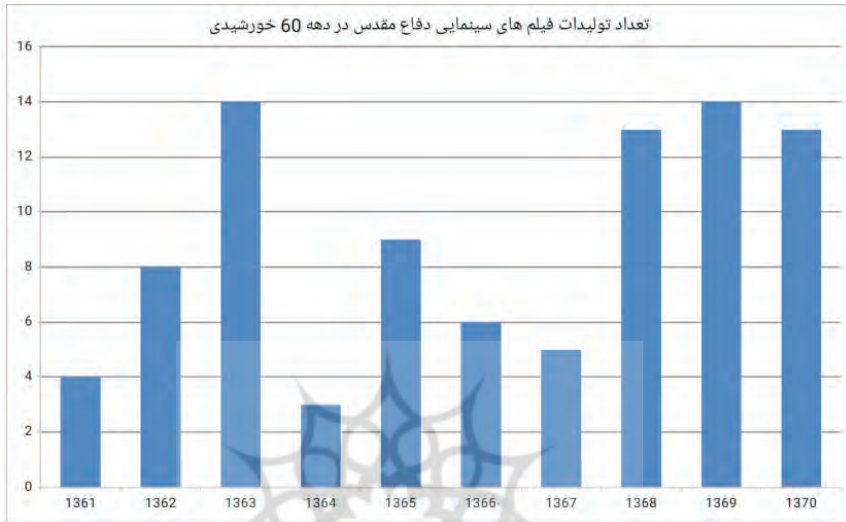
منبع: نگارنده

نمودار ۱-۲: تعداد تولیدات فیلم‌های سینمایی دفاع مقدس در طول چهار دهه بعد از انقلاب اسلامی

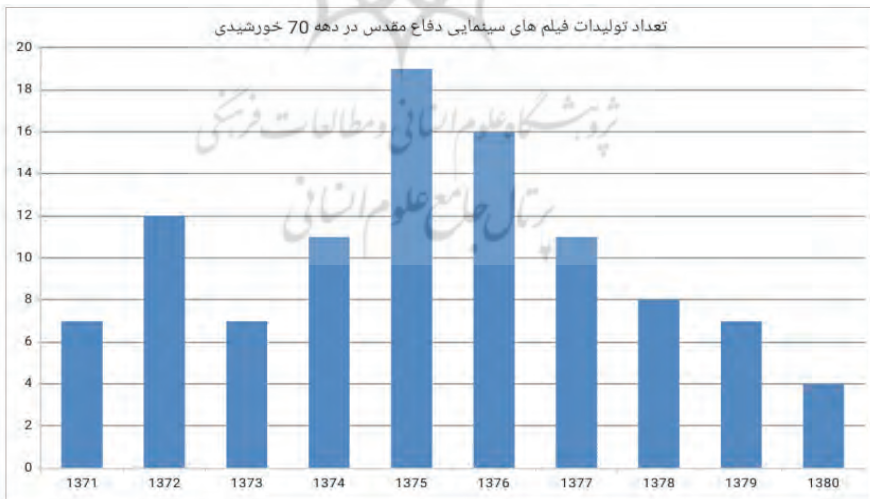
منبع: نگارنده

در ادامه، تعداد تولیدات فیلم‌های سینمایی دفاع مقدس، برای هر دهه، به‌طور جداگانه ارائه شده است:

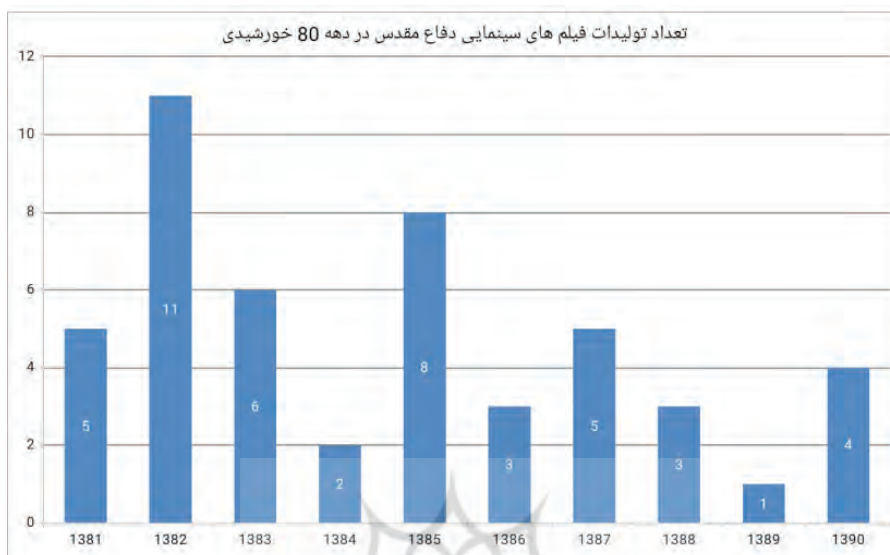
نمودار ۲-۲: تعداد تولیدات فیلم‌های سینمایی دفاع مقدس در دهه ۶۰ خورشیدی

منبع: نگارنده

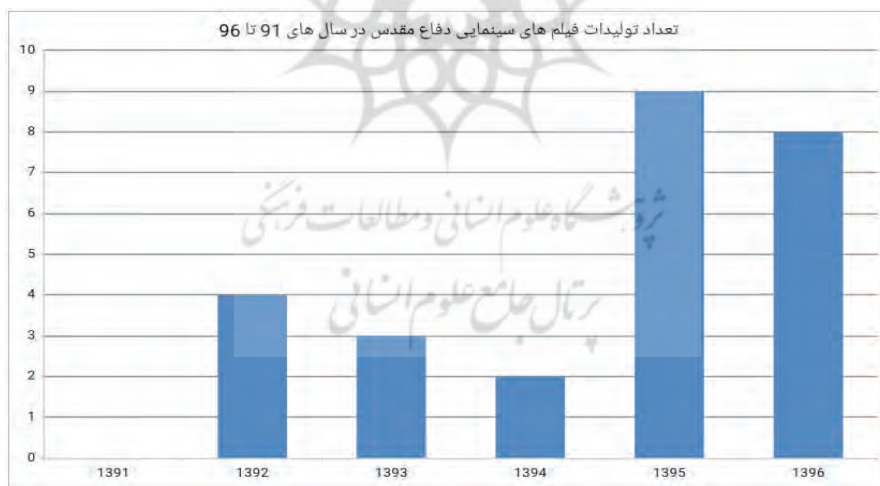

نمودار ۲-۳: تعداد تولیدات فیلم‌های سینمایی دفاع مقدس در دهه ۷۰ خورشیدی

منبع: نگارنده

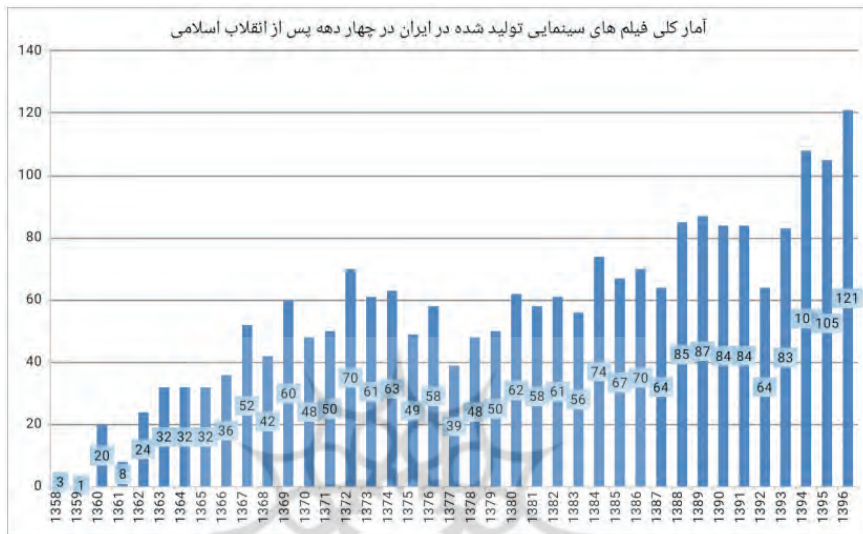

نمودار ۲-۴: تعداد تولیدات فیلم‌های سینمایی دفاع مقدس در دهه ۸۰ خورشیدی
منبع: نگارنده

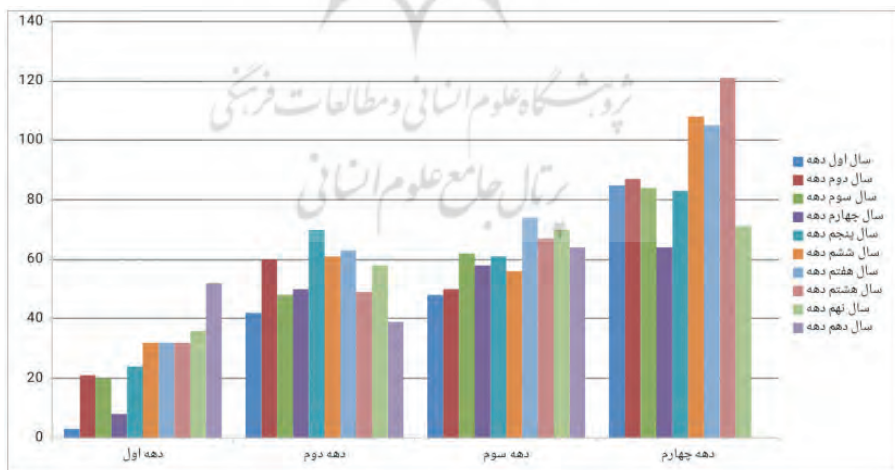
نمودار ۲-۵: تعداد تولیدات فیلم‌های سینمایی دفاع مقدس در سال‌های ۹۱ تا ۹۶ خورشیدی
منبع: نگارنده

آمار کلی فیلم‌های سینمایی تولیدشده در ایران در طول چهار دهه پس از انقلاب اسلامی به صورت زیر است:

نمودار ۲-۶: آمار کلی فیلم‌های سینمایی تولیدشده در ایران در طول چهار دهه پس از انقلاب اسلامی

منبع: نگارنده

نمودار ۲-۷: آمار کلی فیلم‌های سینمایی تولیدشده در ایران در طول چهار دهه پس از انقلاب اسلامی

منبع: نگارنده

روش پژوهش

روش تحقیق این پژوهش، از نظر شیوه اجرا، کیفی بوده و از نظریه زمینه‌ای استفاده شده است. ابتدا، با انجام مصاحبه عمیق با ۲۲ تن از خبرگانی که دارای شرایط و ویژگی‌های خاص بودند، به تولید مفاهیم، مقولات، ابعاد و ارائه مدل به روش پژوهش کیفی پرداختیم. برای این منظور، ابتدا داده‌های کیفی، گردآوری، تحلیل و تفسیر شدند و پس از استخراج ابعاد و فرضیات، مدل، ارائه شد.

جامعه نمونه

جامعه پژوهش، شامل ۲۲ تن از متخصصان حوزه فیلم، کارگردانان، تهیه‌کنندگان و مسئولین درگیر در سینماست..

نمونه پژوهش، با توجه به اشباع نظری داده‌ها در پژوهش کیفی مشخص شد. با توجه به اینکه در این پژوهش از روش مصاحبه برای جمع‌آوری اطلاعات استفاده شده، روش نمونه‌گیری نیز به صورت هدفمند است.

روش گردآوری اطلاعات

روش گردآوری اطلاعات به صورت میدانی است. ابزار گردآوری اطلاعات، مصاحبه نیمه‌ساختاریافته است.

اعتبار و پایایی پژوهش

تیم تحقیق تلاش کرده است ضمن درگیری طولانی‌مدت و غوطه‌ور شدن در تحقیق، از تکنیک مثلث‌سازی بهره‌گیری کند. بدین منظور، یک سؤال مشخص را از منابع مختلف و با روش‌های مختلف بررسی کرده است.

همچنین برای تحلیل اطلاعات و مصاحبه‌های انجام‌شده، از کدگذاری کیفی استفاده شده است. کدگذاری در سه مرحله: باز، محوری و انتخابی انجام شده است. به این صورت که ابتدا محتوای اطلاعات به دست آمده از مصاحبه‌ها کدگذاری شد، سپس کدهای مربوط به هر زیرمقوله

مربوط، آورده شد و در نهایت، طراحی و تدوین مدل ارتقای تولیدات سینمای دفاع مقدس با رویکرد نظریه زمینه‌ای استخراج شد.

گام اول: کدگذاری باز

گام اول، خود شامل چند مرحله است؛ استخراج داده از متن مصاحبه‌ها، کدگذاری، کشف مقوله‌ها.

- استخراج داده از متن مصاحبه‌ها: برای استخراج داده‌ها از درون مصاحبه‌ها، دو روش وجود دارد: تحلیل خرد و تحلیل نکات کلیدی. در این پژوهش، از روش کدگذاری نکات کلیدی استفاده شده است.

- کشف مقوله‌ها: در این مرحله، مفاهیم، براساس ارتباط با موضوعات مشابه طبقه‌بندی شده‌اند. عناوینی که به مقوله‌ها اختصاص می‌دهیم، انتزاعی‌تر از مفاهیمی است که مجموعه آن مقوله را تشکیل می‌دهند. مقولات، دارای قدرت مفهومی بالایی هستند، زیرا می‌توانند مفاهیم را بر محور خود جمع کنند.

گام دوم: کدگذاری محوری

گام بعدی، کدگذاری محوری یا سطح دوم کدگذاری است. این مرحله، شامل تعیین الگوهای موجود در داده‌ها و سطح مقوله‌بندی است و لازمه آن، مقایسه دائمی داده‌هاست. داده‌های کدگذاری شده و مفاهیم استخراج شده در مرحله قبل، با یکدیگر مقایسه شده و به صورت خوشه‌ها و مقوله‌هایی که باهم تناسب دارند، در یک جدول قرار گرفتند. به این منظور، هر یک از کدها و مفاهیم سطح اول، با سایر کدهای سطح اول مقایسه شد تا اطمینان حاصل شود که طبقات، با یکدیگر متمایز هستند. داده‌های جدید، هم‌زمان، با تمام داده‌ها مقایسه می‌شوند تا محوریتی در بین آنها یافته شود. در این مرحله، داده‌ها را به صورت جدید کنار هم گذارده و رابطه بین مقوله‌ها را بررسی می‌کنیم. در طی این مرحله، داده‌ها جهت می‌گیرند و براساس ماهیت طبقات و ارتباط بین آنها طبقه‌بندی می‌شوند. اجزای کدگذاری محوری عبارت‌اند از: مقوله محوری، شرایط علی، زمینه یا بستر حاکم، شرایط مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها. ارتباط سایر مقوله‌ها با مقوله محوری،

طبق یک الگوی پارادایم شکل می‌گیرد. با توجه به مفاهیم به‌دست‌آمده از پژوهش، طی چند مرحله مطالعه و بررسی مجدد و فرایند رفت و برگشت بین مفاهیم و مقولات، ارتباط بین مفاهیم و مقولات در این تحقیق در الگوی پارادایمی (شکل ۴-۱) در شش دسته بیان شد.

نمودار ۴-۱- طراحی الگوی ارتقای تولیدات سینمایی دفاع مقدس

گام سوم: مرحله کدگذاری انتخابی (گزینشی)

سومین عملیات در تحلیل نظریه زمینه‌ای، کدگذاری انتخابی است. اصطلاح انتخابی به این علت برای این مرحله به کار می‌رود که تحلیلگر به‌وضوح یک جنبه مرکزی از داده‌ها را به‌عنوان مقوله هسته‌ای انتخاب می‌کند و بر آن متمرکز می‌شود. بنابراین در کدگذاری انتخابی، همان تکنیک‌هایی که در کدگذاری محوری و باز، به کار برده می‌شوند، استفاده خواهند شد (اما در سطح بالاتری از انتزاع). کدگذاری انتخابی، فقط توصیف ساده داده‌ها نیست، بلکه با آنچه به‌لحاظ تحلیلی در داده‌ها مرکزیت دارد، سروکار دارد.

جدول شماره ۲. نمونه کدهای اولیه استخراج شده از یکی از مصاحبه‌ها

ردیف	عبارت (کدگذاری باز)	مفهوم
۱	سینمای دفاع مقدس به دلیل داشتن جلوه‌های ویژه و شرایط خاص تصویربرداری و... سینمایی پرهزینه و گران‌قیمت است.	داشتن هزینه
۲	تهیه‌کنندگان بخش خصوصی، کمتر رغبت می‌کنند در این عرصه سرمایه‌گذاری کنند، زیرا معمولاً میزان درآمد و فروش آنها، کمتر از هزینه است.	عدم سوددهی مالی برای بخش خصوصی
۳	برگشت سرمایه اتفاق نمی‌افتد.	عدم بازگشت سرمایه
۴	در این حوزه از سینما، ارگان‌ها و نهادها باید سرمایه‌گذاری کنند.	سرمایه‌گذاری ارگان‌ها
۵	متأسفانه کم‌کاری نهادها در این عرصه، باعث شده وضعیت سینمای دفاع مقدس، مطلوب نباشد.	کم‌کاری نهادهای مرتبط
۶	در یک جمله، اهمال و تنبلی مسئولین ذیربط، باعث شده وضعیت سینمای دفاع مقدس، وخیم ارزیابی شود.	اهمال و تنبلی مسئولین ذیربط
۷	بی‌توجهی مسئولین ذیربط باعث شده وضعیت سینمای دفاع مقدس وخیم باشد.	بی‌توجهی مسئولین ذیربط

مفهوم	عبارت (کدگذاری باز)	ردیف
عدم حمایت مسئولین	حمایت از تولیدات دفاع مقدس، از سوی مسئولین، در حد حرف باقی مانده است.	۸
نادیده گرفتن ارزش‌ها	در سال‌های پس از جنگ، به بهانه بازسازی، اصلاحات و توسعه، متأسفانه ارزش‌ها دچار تردید شده و کم‌اهمیت جلوه داده شد و بعضاً مغرضانه، با به انزوا کشاندن آن از سوی برخی از روشنفکران و روشنفکران‌ها به حاشیه رانده شد.	۹
سطحی‌نگری محتوای فیلم	تولیدات سینمای دفاع مقدس در حال حاضر- به لحاظ کمی- تعریفی ندارد و به لحاظ کیفی، بیشتر دچار سطحی‌نگری است و فیلم‌های خوب دفاع مقدس از انگشتان دست تجاوز نمی‌کند.	۱۰
حمایت متولیان فرهنگی	سینمای دفاع مقدس، اینک در بستر احتضار است و نیاز به احیا دارد. اگر متولیان فرهنگی به سراغ این سینمای بیمار نروند، یقیناً دیر یا زود، اثری از آن در جامعه باقی نخواهد ماند.	۱۱
عدم حمایت نهادهای مرتبط	به نظر می‌رسد عدم حمایت نهادهای مرتبط و عدم سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، باعث به انزوا رفتن تولید فیلم‌های دفاع مقدس شده است.	۱۲

پس از انجام عملیات مرحله اولیه کدبندی باز، در مرحله دوم کدبندی باز، مفاهیم مشترک و مشابه از نظر معنایی، در قالب موارد ذیل، طبقه‌بندی شده‌اند. این مقوله‌ها از سطح بالاتری از انتزاع برخوردارند. در جدول ذیل، مقوله‌های عمده به تفکیک کدها و مفاهیم اولیه آورده شده‌اند.

جدول شماره ۳. مقوله‌های عمده

مفاهیم	مقوله‌ها
داشتن هزینه عدم سوددهی مالی برای بخش خصوصی عدم بازگشت سرمایه	بازگشت سرمایه تهیه‌کننده سینمایی

مفاهیم	مقوله‌ها
سرمایه‌گذاری ارگان‌ها کم‌کاری نهادهای مرتبط اهمال و تنبلی مسئولین ذیربط بی‌توجهی مسئولین ذیربط عدم حمایت مسئولین حمایت متولیان فرهنگی عدم حمایت نهادهای مرتبط عدم سرمایه‌گذاری بخش خصوصی	حمایت مسئولین و نهادهای ذیربط
نادیده گرفتن ارزش‌ها سطحی‌نگری محتوای فیلم	کیفیت فیلم‌نامه

همانطور که در جدول بالا دیده می‌شود، در این مرحله، ۳ مقوله استخراج شده است.

۱. بازگشت سرمایه تهیه‌کننده سینمایی

۲. حمایت مسئولین و نهادهای ذیربط

۳. کیفیت فیلم‌نامه

در مرحله بعدی تحلیل، یعنی کدگذاری گزینشی، باید مقوله هسته انتخاب شود.

جدول شماره ۴. مقوله‌های عمده و هسته

مقوله هسته	مقوله	ردیف
عوامل علی ارتقای تولیدات سینمای دفاع مقدس	بازگشت سرمایه تهیه‌کننده	
	حمایت مسئولین و نهادهای ذیربط	
	کیفیت فیلم‌نامه	

یافته‌های پژوهش

نتایج پژوهش حاکی از این است که در حوزه سینمای دفاع مقدس، هزینه‌ها بسیار بالاست و کار در این حوزه، سوددهی قابل توجهی را برای بخش خصوصی نخواهد داشت. علاوه بر این،

بازگشت سرمایه برای سرمایه‌گذارانی که در این حوزه فعالیت دارند، رخ نمی‌دهد. با این شرایط، لازم است ارگان‌ها و نهادهای دولتی، اقدام به سرمایه‌گذاری در سینمای دفاع مقدس کنند. هرچند کم‌کاری نهادهای مرتبط، اهمال و تنبلی مسئولین ذیربط و بی‌توجهی آنها به رفع مشکلات و موانع، عدم حمایت آنها و دیگر متولیان فرهنگی و نهادهای مرتبط با دفاع مقدس، وجود دارد. صرف‌نظر از این موارد، بخش خصوصی نیز تمایل چندانی را برای سرمایه‌گذاری در سینمای دفاع مقدس ندارد. بُعد نگران‌کننده دیگری که وجود دارد نیز عبارت است از بی‌محتوا و سطحی بودن برخی فیلم‌های ساخته شده در حوزه دفاع مقدس و از بین رفتن ارزش‌های دفاع مقدس. بنابراین، در این برهه زمانی، سینمای دفاع مقدس در شرایط نامطلوبی به سر می‌برد و برای برون‌رفت از این وضعیت، باید در ابتدا مسئولینی دلسوز و افرادی که طعم جبهه و جنگ را چشیده‌اند، در پست‌های مرتبط قرار داده شوند و در ادامه، نهادهایی از قبیل: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، حفظ و نشر ارزش‌های دفاع مقدس، بنیاد شهید، بنیاد مستضعفین و دیگر نهادها و سازمان‌ها، در وظایف و اهداف خود بازنگری کرده و بستر را برای جذب سرمایه‌گذاران خصوصی فراهم کنند. نکته دیگر اینکه، برای بهبود وضعیت سینمای دفاع مقدس و خروج از این شرایط نامطلوب، لازم است پژوهش‌هایی قوی و گسترده در راستای اهداف دفاع مقدس و دیگر ابعاد آن صورت گیرد و فلسفه وجودی دفاع مقدس برای اقشار مختلف جامعه تبیین شود و به بازآفرینی و بیان مفاهیم ایثار، شجاعت، فداکاری و میهن‌پرستی پرداخته شود. همچنین لازم است تهیه‌کنندگان و دیگر مسئولین، به محورهای جبهه که برای مخاطب، مجهول و ناگفته مانده، پردازند و در ضمن، با دیدی تازه به مسائل جبهه و جنگ نگاه کنند، تا مخاطب به این گونه از آثار، تمایل پیدا کند. همچنین برای ساخت فیلم و جذب سرمایه‌گذار لازم است از طرف دولت، برای تهیه‌کنندگان، یارانه در نظر گرفته شود و از طرف نهادهای دولتی، مورد حمایت مادی قرار گیرند. علاوه بر این موارد، از تهیه‌کننده‌ها و عوامل اجرایی به‌روز و با امکانات نوین استفاده شود. مفهوم عام و غیرکلیشه‌ای جبهه و دفاع مقدس برای مخاطبین بیان شود تا افراد متخصص و توانمند به تولید چنین آثاری پردازند.

همچنین برای افزایش تولیدات سینمای دفاع مقدس، لازم است نگاه حاکمیتی به سینمای دفاع مقدس، حذف شود، فیلم‌نامه‌های خوب و جامع، مورد پذیرش نهادهای نظارتی قرار گیرند، زیرساخت‌های فنی برای ساخت چنین آثاری فراهم شود، حمایت مسئولان دولتی و فرهنگی از ساخت این فیلم‌ها همه‌جانبه و بیش از پیش باشد، بودجه‌ای توجه برای این مسئله در نظر گرفته شود و امکانات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری لازم، مهیا شود، فعالیت‌های کارساز و مفید نهادهای فرهنگی بیشتر شود و تولید فیلم‌ها براساس روش‌های آکادمیک و علمی روز دنیا باشد.

بنابراین، اصلی‌ترین راهکارها برای خروج از وضعیت نامطلوب سینمای دفاع مقدس، تربیت نیروهای متخصص، پرورش افکار نو درمورد جبهه، حمایت مادی و معنوی از سازندگان و سرمایه‌گذاران و فراهم کردن بسترها و امکانات مختلف برای ساخت فیلم است. برای ارتقای کیفیت تولیدات سینمای دفاع مقدس و جذب مخاطبان بیشتر، لازم است معیارهای جذب مخاطب، مورد توجه قرار گیرد، واقع‌نگری سینمای دفاع مقدس از بین نرود، توجه به مفاهیم ارزشی و ساخت و اجرای فیلم‌نامه‌های باکیفیت و بدیع در دستور کار قرار گیرد و از شعارزدگی و سطحی‌نگری پرهیز شود. همچنین نگرش سازندگان فیلم‌های سینمایی دفاع مقدس، باید گسترده‌تر و متفاوت‌تر از کارهای پیشین باشد و به ابعاد جدیدتری از دفاع مقدس پردازند.

افزایش تولیدات سینمای دفاع مقدس باعث خواهد شد مردم بیشتر با قهرمانان ملی و فرهنگ دفاع مقدس آشنا شوند و ارزش‌های اخلاقی و انسانی در جامعه، تقویت شود.

نتیجه‌گیری

سینمای دفاع مقدس در طول چهار دهه پس از انقلاب اسلامی، فراز و فرودهای بسیاری را از سر گذرانده است. دولت‌ها و مدیران فرهنگی کشور، نگاه متفاوتی را به سینمای دفاع مقدس داشته‌اند. فیلم‌سازان دفاع مقدس نیز رویکردهای متفاوتی را در زمینه تولیدات سینمایی داشته‌اند. بخش خصوصی به دلیل عدم اطمینان از برگشت سرمایه، رغبت چندانی به سرمایه‌گذاری در این سینما ندارد. لذا لازم است نهادهای متولی از جمله بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس، حمایت‌ها و مشوق‌هایی را برای ترویج فرهنگ دفاع مقدس در نظر بگیرند. همچنین لازم است متولیان فرهنگی کشور، به موارد زیر، بیش از پیش توجه کنند:

- به‌کارگیری مسئولان دلسوز در پست‌های مرتبط با فعالیت‌های حوزه دفاع مقدس؛
- بازنگری در وظایف و اهداف نهادهایی مانند: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، حفظ و نشر ارزش‌های دفاع مقدس و...؛
- توجه به امور پژوهشی در راستای اهداف دفاع مقدس و حمایت طرح‌های پژوهشی با این مضامین؛
- بازآفرینی و بیان مفاهیم ایثار، شجاعت، فداکاری؛
- تخصیص بودجه سالانه برای ساخت فیلم‌های سینمایی دفاع مقدس؛
- توجه تهیه‌کنندگان به بیان مفهوم عام و غیرکلیشه‌ای جبهه و دفاع مقدس در آثار خود؛
- تولید فیلم‌ها براساس روش‌های آکادمیک و به‌روز جهان باشد؛
- آموزش و تشویق فیلمسازان جوان و مجرب؛
- توجه به محورهای نو و کلان دفاع مقدس؛
- حمایت از تولیدات دفاع مقدس در جشنواره فجر؛
- تدوین سیاستگذاری و استراتژی یکپارچه و برخورداری از امکانات شهرک سینمایی به‌طور رایگان برای تهیه‌کنندگان و سرمایه‌گذاران فعال در حوزه دفاع مقدس.

فهرست منابع

- پورالخاص، شکرالله؛ و یحیایی، محمد (۱۳۹۷). بازنمایی اسطوره قهرمان مظلوم در روایت‌های داستانی سینمای جنگ تحمیلی (مطالعه موردی چهار فیلم‌نامه از چهار دهه سینمای ایران). رسانه و فرهنگ. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. دو فصلنامه علمی پژوهشی. سال هشتم. ۲. ۷۱-۵۵.
- پیرداده بیرانوند، محمود؛ و مرادخانی، صفیه؛ حسینی مؤخر، سید محسن (۱۳۹۷). بررسی اقتباس‌های سینمایی از آثار ادبی دفاع مقدس (مطالعه موردی فیلم‌های تویی که نمی‌شناختمت، آتش در خرمن، شیار). پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه لرستان.
- ثابتی، مسعود (۱۳۸۳). مروری بر سه دهه سینمای جنگ در ایران: دستمایه‌ای برای آفرینش‌های سینمایی، فصلنامه سوره اندیشه. ۳۹. ۴۵-۳۵.

- دانش، مهرزاد (۱۳۹۳). سهم سینمای ایران در بازنمایی دفاع مقدس. فصلنامه مردم‌سالاری. ش ۳۵۸۱. (هفتم خرداد). ۱۲.
- دانش، مهرزاد (۱۳۹۲). آسیب‌شناسی جنگ و سینمای ایران. فصلنامه سینمایی فارابی. ۱۹. ۹۸-۹۹.
- دوویکتور، انیس (۱۳۹۹). روایت جنگ در دل جنگ: با نگاهی به مستندهای سید مرتضی آوینی. (مترجم: مهدی شاکری). تهران: بنیاد سینمایی فارابی.
- راستین، شادمهر (۱۳۷۳). فیلم‌شناسی سینمای جنگ و دفاع مقدس. فصلنامه فیلم. سال ۱۳۶۵. ۱۱۱-۱۰۰.
- رکن‌آبادی، مرتضی (۱۳۹۵). نگاهی به سینمای ایران پس از انقلاب اسلامی.
- فراستی، مسعود (۱۳۹۲). فرهنگ فیلم‌های جنگ و دفاع ایران. تهران: نشر ساقی. چاپ اول.
- مجتبی، آمنه؛ و ملک ثابت، مهدی؛ خدادادی، محمد (۱۳۹۷). مؤلفه‌های پایداری در فیلم‌نامه‌های سینمای دفاع مقدس. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه یزد. پردیس علوم انسانی و اجتماعی.
- یوسفی، رسول؛ و ابن‌الدین، محسن؛ حداد، فاطمه (۱۳۹۸). رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر تقاضای سینمای دفاع مقدس در جوانان. (مطالعه موردی مدرسه سینمایی حوزه هنری انقلاب اسلامی). فصلنامه شاهد اندیشه. ۱. ۶۳-۴۰.
- مستغابی، سعید (۱۳۸۰). ژانر سینمای دفاع مقدس در ایران.
- مکوندی، مهدی؛ و فرخی، میثم؛ طاهری‌پور، زهرا؛ حسینی، سیدجمال‌الدین (۱۳۹۶). بازنمایی ویژگی‌های رهبری فرماندهان جنگ تحمیلی در سینمای دفاع مقدس (مورد مطالعه: فیلم‌های به کبودی یاس، شور شیرین و ایستاده در غبار). پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه سوره. دانشکده فرهنگ و ارتباطات.

سخنرانی‌ها:

- بیانات رهبر در دیدار فعالان عرصه هنر دفاع مقدس (۱۳۸۸/۰۶/۲۴).
- بیانات رهبر در دیدار جمعی از اصحاب فرهنگ و هنر (۱۳۸۰/۰۵/۰۱).